

SIMOR ANDRÁS

Beszélgetések K.-val

KISREGÉNY

BUDAPEST

Z-füzetek/11

**A sorozatot szerkeszti
SIMOR ANDRÁS**

**Fedélterv és tipográfia
JORDÁN GUSZTÁV**

© Simor András, 1991

Nagyon türelmetlenül írod ezt a könyvet, és úgy látom, velem se akarsz társalogni – mondja K. A Szamovárban ülök, hamarabb érkeztem, mint akit várok. – Javíthatatlan pontos vagy, örülök, hogy ebben legalább nem változtál meg azóta. De ha rámszánnád ezt a pár percet, nem bánám. Mi van veled? Elmondom, hogy sikerült kiadatnom Korvin Ottó börtönaplóját. – Ez az első hiteles, csorbíthatatlan kiadás.

Letölthető:

[\[PDF formátumban \]](#) [\[EPUB formátumban \]](#)

Nagyon türelmetlenül írod ezt a könyvet, és úgy látom, velem se akarsz társalogni – mondja K. A Szamovárban ülök, hamarabb érkeztem, mint akit várok. – Javíthatatlanul pontos vagy, örülök, hogy ebben legalább nem változtál meg azóta. De ha rámszánnád ezt a pár percet, nem bánám. Mi van veled?

Elmondom, hogy sikerült kiadatnom Korvin Ottó börtönaplóját. – Ez az első hiteles, csorbíthatatlan kiadás.

Kedvetlenül néz rám. – Miért örülsz annyira? Korvin széplélek volt. Egyáltalán nem biztos, hogy most éppen órá van szükség. Szamuely jóval aktuálisabb volna, de úgy látszik, te hiába töltöttél éveket azzal, hogy mindent tudj róla, mégsem tudsz semmit. Javíthatatlan széplélek vagy te is.

Azt felelem, hogy a Korvin-napló nagyon is aktuális. Szokásomhoz híven idézni kezdek: „Ki tudja, mennyi gyümölcse érkezik a mi elpusztulásunknak? Ki tudja, hátha többet jelent ez, mintha életben maradnánk?”

Kedvetlensége fokozódik, fölemeli a hangját. Megrezzenek, bizonyára az egész presszó hallja már ezt a rekedt hangot. – Ne tarts nekem itt felolvasást! Azt hiszed, hogy a munkásokat, akiknek most eladják a gyárakat a fejük fölül, érdekli ez a te belenyugvó elpusztulásod? Hogy pusztán szép szavakra van szükségük?

Négyen-ötven is vannak, de senki sem figyel ránk, pedig K. hangja egyre inkább betölti a presszót. – Hát teljesen fölöslegesen magyaráztam neked a marxizmust ebben a nyomorult lyukban? Semmit sem jegyeztél meg belőle?

Idegességemben feldöntöm a konyakot. A pincérnő furcsán néz rám. Intek neki, és egy másikat kérek. – Na jó, én itt hagylak – mondja K. – Remélem, azért továbbra is szeretsz – azzal hirtelen felállt, és kilépett a Budai Nagy Antal utcára nyíló ablakon.

K.-t az *Élet és Irodalom* szerkesztőségében ismertem meg, a kritikai rovatot szerkesztette. Fekete hajú, rendkívül szép nő volt, ele engem nőként nem vonzott. Barátságunk kialakulását könnyítettem meg ezzel, hiszen ha egy nő tetszett nekem, azonnal zavarba jöttem a jelenlétében.

Egyetemista voltam, de az egyetem helyett inkább a Belvárosi Kávéházba vagy a Százévesbe jártam, írók, költők közé. Irodalomról itt ritkán esett szó, leginkább régi és új nőikről beszéltek. Nem volt mivel-kivel büszkélkednem. Máig tartó álmomat talán akkor szereztem be. Ez az álom két szóban összefoglalható: „Nincs nőm” – ezt álmodom, a szégyellnivaló érzést.

K.-t először éppen telefonálni láttam. Egyszerűen nem vette figyelembe, hogy telefonon beszél; úgy beszélt, mintha szemben állna valakivel. Nyugtalanító volt, félni kellett tőle, támadásra készült minden pillanatban.

Én akkor már megjelentem az *Élet és Irodalomban*. – Csak tovább az ilyen nagy

betűs versekkel! – mondta egy öregember, amikor az érettségi előtt két héttel lejött az első versem, kézírásban vittem be, mert nem volt írógépem. Fogalmam se volt róla, ki ez az öregember, később tudtam meg, hogy ő a lap főszerkesztője.

– Mennyivel jobb ez, mint az, ami lejött – mondta K., amikor először olvasott tőlem egy kéziratot. A kéziratot úgy tartotta kezében, mintha meg kellene mérkőznie vele. Elkezdte olvasni, letette, mondott valami mást, amiről eszébe jutott valami más, mialatt én gyámoltalanul bámultam a letett kéziratot; erre megnyugtatóan, hogy tüstént el fogja olvasni, de előbb még befejezte azt, amit mondani akart, rögtön jelezve, hogy koránt sincs még vége, mert így túlságosan lekerekített, és semmi kedve sincs ahhoz, hogy őt bölcs kakadunak nézzék.

Általában dühöngött, ezt a tulajdonságát haláláig megőrizte. – Három öregúr tegnap éppen arról beszélgetett a Szamovárban, hogy mikor rehabilitálják végre a vaskeresztet. „Lesz vaskereszt, uraim!”, mondtam nekik, aztán a bevásárlószatyrokkal eltűntem a presszóból, gondolom, azt hitték, hogy maga a vasorrú bába jelent meg nekik!

Zavar a hangos beszéd, de őt egy cseppet sem zavarja. – A hentes, akinél a húst veszem, okos fiatalember. Ő megértette, amikor azt mondtam neki: „A legfeltűnőbb az, hogy mindenkin újra nemzetiszínű bajuszt és szakállt látok.”

Nem hittem neki, amikor arról beszélt, hogy önként fog eltávozni innen. Mégsem lepott meg, amikor az 1989. október 23-áról 24-re virradó éjjelen megcselekedte. Apám halálakor sírtam, olyan volt ő a kórházban, mint egy öreg kutya, akit injekciózni visznek. K.-t nem tudtam megsíratni. Ha a világ összedől, nem lehet sírni a romjai felett.

Éppen Miláról, a cirmosról akartam beszámolni neki. Lányom találta az utcánkban. Amióta nálunk van, értem igazán Brehmet: „Állatok nélkül lehet élni, de kérdés, hogy érdemes-e.” K. imádta az állatokat, macskái voltak, kutyája. Amikor utolsó találkozásunkkor elmondta, hogy az egyik macska meghalt, a szeme azonnal könnybe lábadt. De még ilyen pillanatokban is azt szuggerálta a lénye, hogy őt ne sajnálja senki. Egész reménytelen életével verekedett minden pillanatban, de kíméletet soha sem kért.

Őnála döbbsentem rá először, milyen különös állat a macska. Apám halála után felmentem hozzá. Ügyetlen, rá egyáltalán nem jellemző, konvencionális mondatokkal fejezte ki együttérzését. Egyik macskája, Mufti felugrott az ölembe, és hozzám bújt, ő tudta, hogyan kell vigasztalni.

Látom régi kutyáját, Lédit is. Haragos, nagy, fekete kutya volt, dühösen ugatott a belépőre, amíg az le nem ült, nem jelezte nyugodt magatartásával, hogy a családhoz tartozik, nincsenek gonosz szándékai. – Rendes ember volt – mondta Lédiről K., a kutya hirtelen halála után. – Itt állok pénz nélkül, öregedő állatokkal, a teljes semmiben. Ha igazi barát volnál, abban segítenél, hogyan vessek ennek véget.

Azt feleltem, hogy ebben nem segítek.

– S miért? Azt hiszed netán, hogy ez valamiféle emberbaráti magatartás?

Volt egy nézése, ilyenkor alulról nézett fölfelé, macska módra, rosszkedvűen. A fényképen is így nézett, a személyi igazolványában levőn, halála után én mentem el érte a bonctani intézetbe.

Most Milát nézem, aki az asztalra kuporodva drukkol nekem, amikor írok. Milát, akiről már nem beszélhettem K.-nak. Az ő nézésében K. nézését fedezem fel. Ha a lélekvándorlás híve volnék, mint például lelke egyik parányi csücskében az volt Korvin Ottó, aki kivégzése előtt buzgón nyelveket tanult, mintha további életére készült volna, akkor arra gondolnék, hogy K. Milába költözött. Annál is inkább így hinném, mert egyetlen olyan embert sem ismerek, akibe K. lelke beleköltözhetett volna, ez a lélek, minőségileg különbözött a miénktől.

A nekem drukkoló Miláról viszont órá gondolok megint. Hiszen ő volt az egyetlen, aki szenvedélyesen egy volt velem, az írásaimmal. 1956-ról szóló kamaszregényemet például, amelyet azóta elvesztettem, kitűnőnek nevezte. – Kár, hogy nem írsz prózát – mondta többször is. Első regényemet kéziratban neki olvastam fel. Ezt most senkinek sem tudom felolvasni.

– Mila, te nagyon helyes kiscica vagy – mondom cirmosomnak, aki éppen Bessenyei György kéziratának xerox-másolatára telepedett, az iskolai könyvsorozat következő darabjának előmunkálatait szemlélve. Láthatóan tetszik neki *A természet világa vagy a józan okosság*, irodalomkedvelő, mi több, értő.

– Miért nem tudsz segíteni nekem? Miért nem miákolysz, ha egy rossz mondatot írok le?

K. mindig megtalálta a hamis szót, a kiirtandó részletet. Nem a művet akarta megsemmisíteni. Pontosan érzekelte, melyik részlet akadályozza a mű létrejöttét. Ilyenkor nem érdekelte, hogy a ritmus megköveteli-e annak a szónak az ottlétét, vagy hogy a szonethez a második tercina is hozzátartozik. Azt mondta, hogy ami hamis, az nem tartozik a szöveghez, és egyéb szempontot ő nem ismer, unja az irodalmi meggondolásból leírt hazugságokat.

Írtam például egy biblikus verseskönyvet. Sorról sorra kimutatta, hogy mennyire felületes vagyok, és a negyedik konyak után igazságtalanul is támadt, azzal mérve rám a legmegsemmisítőbb csapást, hogy úgy látszik, minden áron meg akarok jelenni. Amikor már teljesen végzett velem, még azt is hozzátette, hogy elege van az írókból, akikkel életét tölti, és akik a felét, mit a felét, a negyedét sem értik annak, amit elmond nekik.

Csakhogy volt valami a haragjában, ami nekem erőt adott. Tudniillik nem voltunk ellenfelek, és ő nem akart engem legyőzni. Csak haragudott, olyan szenvedéllyel, amely nem ismert kíméletet.

Ez volt egyik titka. Minden szavából azt éreztem, hogy fontos dologról van szó. A rossz vélemény a legkevésbé sem vette el a kedvemet; sőt, ismét kedvet adott a folytatáshoz, az élethez, ő csak saját magának nem tudott kedvet adni, mindenki másnak igen.

Az egész könyvet átírtam. Rájöttem, hogy miért lett az írás hamis. Hogy nem az Újtestamentumra, hanem az Ótestamentumra kell a verseket alapoznom. Az Ótestamentum haragos Istene, Jahve kellett nekem, és erre K. haragjából jöttem rá, önélküle hetekig, talán hónapokig farigcsáltam volna a sorokat, amíg végül az egészet ki kellett volna hajítanom. Az eredménytől el volt ragadtatva. Már nem is emlékezett arra, hogy mit mondott az első változatról; sőt, az egész első változatot egyszerűen elfelejtette.

Ilyen pillanatokot csakis övele éltem át. Hitelesekké rajzolódtak a bizonytalan tervek, és a kéziratok olyan súlyt kaptak, mintha máris az értő utókor olvasta volna őket. őt nem befolyásolta a kortársi értékítélet, füttyült a közvéleményre, nem létezett számára név és rang. Valószínűleg így olvasta fiatal lányként a negyvenes években Radnóti verseit is, de erről sohasem beszélt, nem emlékezett soha semmire, hanem egyszerre élte az egész életet.

Kitűnő tanulmányokat írt József Attiláról, Radnótiról, Sándor Kálmánról, de saját írásai egyáltalán nem érdekelték. Minden idegszálával mások, az általa felfedezett fiatalok írásaiban élt.

Gyerekeinek nevezett minket, noha anyás vonás végképp nem volt benne. Egyikünk házasságkötésekor, amikor a menyasszony szüleinek lakásában tartott mulatságon körbeültük, hiszen mindig ő volt a központ, és az asztalhoz érkező

vőlegény felhívta figyelmünket a táncra várakozó lányokra, dühösen közölte, hogy ne menjünk sehová, maradjunk vele, úgylis a kelleténél több nőnk van; énram ez egyáltalán nem volt érvényes, de hogy mennyire nem, azt egyedül én tudtam. K. sejtette ugyan, kétségbe is ejtettem, amikor egyéves kubai utamról hazatérve közöltem vele, hogy két telefonszámra emlékszem fejből, az övére meg első szerelmemére. Ma is hallom akkori mondatát: – Úristen, te semmit sem változtál!

Kubai szerelmemről, Elenáról egy szót sem szóltam neki. Pedig az egyik Elenához írt versre rákérdezett. Egy négysoros vers volt:

*Hazád hazám,
párnád párnám.
Ha nem volna szerelem,
érted kitalálnám.*

K. szerette volna megtudni, ki az a nő, akihez végre ilyen sorokul írtam. Hallgattam, mint mindig, amikor életemről faggatott.

Elena rejtélyes módon mexikóinak vallotta magát. Később tudtam meg, hogy Kubában született, csak férjhez ment Mexikóba, ahonnan aztán elvált asszonyként, két gyerekkel tért vissza. Arra, hogy ezt a szerelmet realizálni is kellett volna, az elutazásom estéje előtti napon döbentem rá. – Legokosabb volna, ha beledobnál a tengerbe – mondta nekem a Malecon nevű tengerparti sétányon, ahol egymásba borulva üldögéltünk a kőmellvéden, és tudtuk, hogy másnap elutazom. A romantikus búcsút a tenger megelégette, hirtelen vihar támadt, és nyakon zúdított minket egy hullám. Akkor még nem tudtam, mennyire veszélyesek a vihar előtti villámok, különös tekintettel a bennünk vibráló elektromosságra. Szemének volt valami rendkívül szomorú pillantása, voltaképpen csak ezt a pillantást őrzöm belőle, és ha ma találkozoznánk, ugyanolyan félszegen viselkednék vele, mint annak idején; ezt a dolgot már nem lehet rendbe hozni.

Csak az iskolában nem voltam félszeg, ott még a lányok sem hoztak zavarba.

A Latin-Amerikából hazatért kislány, az osztály egyik réme például – ki tudja, miért? – nyelvet nyújtott rám a folyosón. Válaszként én is nyelvet nyújtottam őrá. Ettől kezdve semmi bajunk sem volt egymással.

De ilyen jelenetekre ritkán került sor.

– Maga tanította a húgomat, tudja, hogy szerelmes volt magába? – kérdezte nemrég egyik kolléganőm. Nem tudtam, a távolságot mindig elszántan őriztem.

Sok mesterkéltég is volt ebben. Minap előkerült egy régi fénykép, a tanítványai közt álló fiatal tanár egyáltalán nem különbözött rajta a körülötte állóktól. Talán még fiatalabbnak is látszik, mint ők. Hogy mennyire így volt, azt az egri kirándulás is bizonyítja. Bemegyek tanítványaimmal az egyik borozóba, hiszen okosabb, ha együtt iszunk. Őket ki is szolgálják, engem viszont kiskorúnak minősítenek.

K. szerint kiskorú is voltam, és ma is annak nevezne. Mintha észre sem vette volna, hogy közben eltelt három évtized, és kiskorú kamaszból középkorú kamasz lettem. Számára nem létezett múlt, a múltat is jelen időben élte át.

Róza nagymamáról is úgy beszélt, mintha élne, és mintha a történet tegnap történt volna meg. „Amikor iskolába mentem, bevitt a kamrába. Levett egy nagy papírdobozt, plakátok voltak benne, 1919-ből. – Erről sok hazugságot fogsz hallani – mondta de te ne feledd soha, amit most neked mondok. Ez a szegények világa volt, a proletároké. Egyszer majd újra eljön. Azután visszarakta a helyére a papírdobozt. Attól kezdve én mindig tudtam, hogy miről mit gondoljak.”

K. történetét beleírtam egy minielbeszélésbe, melyet már nem mutathattam meg neki. Hatéves fiammal állok a spájk előtt, erről szól a minielbeszélés, éppen meglátogattuk a vörös zászlót, amit első ízben nem tettünk ki a szerencsétlenségünkre éppen a mi ablakunk mellett levő zászlótarthoz, a nemzetiszínű zászló mellé. – Apu, azért mi szeretjük a vörös zászlót, ugye? – kérdezi fiam, és úgy néz rám, mintha sírni készülne. Nézem fiamat, és egy másik hatéves kisfiút látok.

A másik hatéves kisfiút boldoggá tette a kabátjára varrt hatágú csillag, egész nap azt rajzolgatta mániákus megszállottsággal. A kisfiú nem tudott Eichmann Obersturmbannführerről, aki a Zsidó Központi Tanácsnak hárommillió egységes, gyárilag szét darabolt sárga csillag sürgős elkészítését javasolta a svábhegyi Majestic szállóban, sem Endre László államtitkár úrról, aki azonnal azt is kiszámította, hogy ehhez 70 000 méter anyagra lesz szükség. Ő csak rajzolgatott, szemét összehunyorítva vizsgálta a csillag ágait, hogy egyformára sikerültek-e.

Joli, a kisfiú nagynénje, aki tizenhat éves korától kezdve dolgozott, és akit a rossz gazdasági viszonyok miatt elbocsátani kényszerülő vállalatok olyan végbizonyítványokkal láttak el, amelyekkel bárhová elhelyezkedhetett volna, ha a már említett hatágú csillag nem készíti más jellegű megfontolásra a vállalatok főnökeit egy tisztviselő álláspályázatának mérlegelésekor, és aki eme mérlegelések miatt végül tartósan munkanélküli lett, szóval nagynénje, Joli, a sovány munkanélküli tisztviselő egyre nyugtalanabban figyelte ezt a mániákus rajzolgatást.

Aztán cselekedett. Felállt, határozott léptekkel odament a könyvszekrényhez, és kikereszte leány- majd vénleánykora legféltettebb kincsét, a vászon kötésű Ady-kötetet, amely az Athenaeum kiadásában éppen abban az évben jelent meg, amikor Joli régi, majd új munkahelyétől is megválni kényszerülve szebbnél szebb végbizonyítványait szerezte be sajnálkozó főnökeitől. Odament a kisfiúhoz, és ellentmondást nem tűrő erellyel azt mondta neki: – Hagyd abba. Felolvasok neked egy verset egy másik csillagról.

A kisfiú tágra nyílt szemmel hallgatta:

*Sohse hull le a vörös csillag:
Nap, Hold, Vénusz lehullott régen,
S ő döllyöl a keleti égen.*

Joli nem tudott szavalni, mégis volt valami lenyűgöző abban, ahogyan a verset felolvasta. Amikor a végére ért, azt mondta: – Jegyezd meg jól ezt a sort: „Egy csillagból is jöhet hajnal.”

A kisfiú tétova mozdulatot tett, leginkább folytatni szeretne volna az ő csillagának a rajzolását, mivel észrevette, hogy a hatodik ág határozottan kisebb lett, mint a többi. De Joli nem engedte: – Holnap nem lesz se csillagos ház, se csillagot hordani kényszerített kisfiú. Holnap csak vörös csillag lesz. Ezt sohase felejtse el.

Negyvenöt év telt el azóta. A kisfiú, aki jelenleg ötvenegy éves tanár és lírai költő, nemrég arról értesült Dimitrij Vasziljev, a Pamjaty nevű orosz nemzeti front egyik vezetőjének nyilatkozatából, hogy a vörös csillag voltaképpen Salamon csillaga, amelyet Oroszországban egy Bronstein-Trockij nevű zsidó honosított meg, és amely az említett nemzeti front vezetője szerint idegen szellemiségű heraldika. Előzőleg arról is értesült, hogy a Minisztertanács, mármint a magyarországi, rendelete értelmében 1989 decemberéig el fogják távolítani a vörös csillagot a hazai középületek tetejéről.

Ekkor eszébe jutott, hogy mit válaszolt nagynénjének 1944-ben. Igaz, nemigen értette, hogy valójában miről is van szó, de a vers annyira tetszett neki, és nagynénje, Joli olyan szigorúan nézett rá szemüvege alól, hogy egyszerűen nem mondhatott mást:

– Nem fogom elfelejteni.

És mivel már hatéves korában is kiváló vers memóriával rendelkezett, még azt is hozzátette: „Egy csillagból is jöhet hajnal.”

K.-nak könnyes lett a szeme, amikor ezt az elbeszélést végigolvasta, és egymás után felhajtott két konyakot. Azt mondta, hogy sokkal jobban szereti a kisfiút, mint én képzelem, és egyáltalában, nagyon keveset tudok az életről. Egyébként elege van a félszégességemből, és ha őt nem zavarja, engem se zavarjon az, hogy sírni kezdett.

Mindig volt bennem valami félelem az élettől. Nem a várható eseményektől félek, hanem inkább a kiszámíthatatlan rossztól. Ez riaszt föl álmomból, és olyankor is, amikor semmit sem álmodom.

A félelmet leghitelesebben egy négysorosban fogalmaztam meg:

*Védekezem, mióta élek.
Mióta élek, van mi ellen.
Rosszra készülök fel, nem jóra.
Mégis a rossz ér készületlen.*

K. a verset tökéletesnek találta. Pontosan értette ezt a lelkiállapotot, amely éppen ellentéte volt az övének, ő sohasem védekezett, egyszerűen nem volt veszélyérzete. Nem azért, mintha a veszélyeket nem érzékelt volna, sőt jóval előbb ismerte fel őket, mint bárki más, akit csak ismertem. Egyszerűen bátor volt. Leginkább Ady verssora illett rá: „Legkülömb ember, aki bátor / S csak egy külömb van, aki: bátrabb.” ő volt a legbátrabb. Alig beszélt erről, egyetlenegy dolgot mondott csak el nekem. Azt, hogy 1944-ben nem volt olyan kis nyilas, akivel őrjöngve ne üvöltözött volna. Semmi baja sem történt.

Furcsa módon az emberek legtöbbször, a legabszurdabb helyzetekben is annyira hitelesnek találták dühkitöréseit, hogy végül még azok is neki kezdtek helyeselni, akik egyszerűen agyonütötték volna, ha ugyanezt hiteltelenül teszi. Mintha ő maga lett volna az élet, és ezt még azok is megérezték, akik éppen ennek az életnek az elpusztításán fáradoztak.

De sohasem akarta, hogy saját bőrömből kibújva, önmagam helyett másvalakire hasonlítsak. Értette, amit ő maga sohasem érzett, a félelmemet, csak azt szerette volna, ha legalább egy kicsit megszabadulok tőle. Ha igazamat természetesebben tudnám átélni akkor is, ha nem papírra írom, hanem élem. Mintha az írás és az élet két különböző dolog lett volna, a gátlások nehezen oldódtak bennem. Páncélban éltem.

A páncél levetésében egy gyereklány segített. Nincs nő, akinek többet köszönhetnék. Írtam róla egy olvasmányt is, benne van az első osztályos spanyol tankönyvben. Sokszor tanítottam már ezt az olvasmányt, de hiteles történetét még egyszer sem mondtam el tanítványaimnak. Most elmondom.

– Nagypapa, unoka, nagypapa, unoka, nagypapa, unoka! – mondogatjuk egymásnak véget nem érőn, én meg Sandra, teljes nevén Sandra Oblitas Ruzza Sánchez Gonzáles Gallo Bracamonte, Budapesten született, nyolcéves, édesanyja nemzeti hovatartozása szerint venezuelai állampolgár. – Éretlen népség! – állapítja meg dialógusunkat hallgatva a feleségem. – Érdekes, ez a kislány nemrég még egészen normális volt – jegyzi meg tünődve Sandra mamája. Akkor már fél éve együtt laktunk Sandrával és szüleivel.

Sandra hároméves lehetett, amikor egyik nap azt mondta nekem: – Nagypapa! – Ettől kezdve Sandra nagyapja voltam. A környék gyerekei ezt is természetesnek

találták, ismét csak a felnőttek értetlenkedtek. Sandra unoka akart lenni, ehhez pedig egy nagypapa kellett, nem Caracasban és Tarijában, hanem láthatóan és tapinthatóan, Budapesten.

Soha életemben nem viselkedtem olyan felszabadultan, mint hancúrozásaink közben. Volt egy játékunk, Sandrát a nyakamba ültettem, és azt mondtam: – Kétfejű óriás vagyunk.

Fölfedeztem magamban a nagyapát, ez a csoda pedig a legtöbb embernek csak öregkorban adatik meg, ha megadatik.

Egyik nap Sandra rosszkedvűen jött fel a kertből. – Ma nem akartam játszani a többiekkel – mondta. A gyerekek, mint később megtudtam, indiánosdit játszottak. Modelljük nem Cooper *Bőrharisnyája* volt, hanem valamelyik, tévében látott amerikai western. Sandra apját, aki bolíviai volt, Pesten gyakran cigánynak nézték, és eszerint is viselkedtek vele. Ekkor határoztam el, hogy órákat adok Sandrának Latin-Amerika történelméből. Néhány nap múlva már az aztékokról, majákról, inkákról, aztán a rabszolgaságról, Túpac Amaruról beszélgettünk. – A történelem bonyolult – mondtam neki. – A spanyolok elvitték Latin-Amerikából az aranyat, ezüstöt, egész erdőségeket irtottak ki. Ez a latin-amerikaiaknak rossz volt. De ugyanezekből a kincsekből Európában gyárak épültek, a történelem előrehaladt.

Sokkal jobban el tudtam magyarázni neki a gyarmatosítás, az eredeti tőkefelhalmozódás és az egyenetlen fejlődés elvének lényegét, mint gimnazista tanítványaimnak. Sandra szeméből venezuelai és bolíviai ősei néztek rám, öt évszázados szenvedésükkel. – Sok a gonoszság a világon – mondtam Sandrának –, éppen ezért mi nem hagyhatjuk magunkat, érted?

1977-ben utazott el Budapestről a szüleivel. A repülőtérről hazatérve egy papírt találtam íróasztalomon: „Ne búsulj, alsó fej, és ne felejtj el engem.” Aláírás: „Felső fej”.

Első levelében azt írta: „Itt lasan meg szokom magamat.” Második levelében beszámolt a venezuelai „elnöki választás”-ról, arról, hogy a szüleivel megnézte Caracasban a *Két félidő a pokolban* című filmet, és hogy elolvasta „a farkasok és kutyákdalát. Igazán szépek.”

1980-ban ismét Budapesten volt. Egyedül jött, nyakában a „kiskorú, kíséret nélkül” feliratú táblával. Éppen úgy beszélt magyarul, mint azelőtt, és elintézte, hogy ismét járhasson régi iskolájába, régi osztálytársai közé. Caracasba való visszatérése előtt a *Családi kört*. magyaráztam neki, és a *Tanár úr kéremet* olvasta, magyar nyelvtanból három ötöst is szerzett.

– Csak az a baj, hogy én nem leszek itt úttörőavatáskor – mondta szomorúan. – Majd én felavatlak – feleltem –, végtére is valamikor úttörőcsapat-tanácselnök voltam.

Úgy történt, hogy az úttörőavatásra éppen az elutazása előtti napokban került sor. Nem volt odahaza úttörőnyakkendő, végül feleségem kubai kendőjével helyettesítettük, Las Tunasban kaptá, az egykori népköltő, Cucalambé emlékére tartott ünnepeken.

– Én, Sandra Oblitas, fogadom, hogy mindig becsületesen fogok élni és dolgozni. Fogadom, hogy Magyarországnak, Bolíviának, Venezuelának hűséges lánya leszek. Ha felnövök, harcolni fogok azért, hogy Chilében, Bolíviában, és mindenütt másutt a világon, ahol ma a gonoszak vannak hatalmon, véget érjen az ő uralmuk, és hogy az emberek szabadságban élhessenek.

Az első próbálkozásnak nevetés lett a vége, mert Sandra mind a hét nevet el akarta mondani, de a második próbálkozás sikerült. Feleségem elfordult, nekem is gyanúsan remegett a hangom, de az úttörőavatás végül is annak rendje és módja szerint fejeződött be.

– Tudod, mit fogadtál? – kérdezte feleségem Sandrát.

– Tudom – felelte Sandra –, mind a heten tudjuk.

– Milyen sovány voltál, nagypapa! – mondja Sandra első könyvem, a *Tereld a felhőket* hátlapján levő fotót nézegetve. Sokáig vártam erre a verseskönyvre, 1962-ben már öt éve tűz-táncos költőként tartottak számon.

A *Tűz-tánc* 1958 tavaszán jelent meg. Még abban az évben elfogyott második kiadása is. Az előszót K. írta. Máig emlékszem arra az örömrre, amit a könyv kinyitásakor éreztem. Az első oldalon K. az én versemet idézte:

*Ábrándok szalmaszálaikat
keresik az elmerülőket.
Viharok gyepelőit szorítják a bátrak.*

A versgyűjtemény körül magasra csaptak a szenvedélyek, hívei cs gyűlölői voltak, és vannak még ma is, több mint három évtized múltán. Hamarosan megszólalt az irodalmi világ sanda (K. kedvelt jelzőjét írom ide, többször is előfordul 1957-58-ban megjelent írásaiban) kórusa is: a szerzőket manipulálták. Erre a vádra felelve írta K. a nyolcvanas évek végén: „A közös nevező, amelynek jegyében az antológia anyagát összegyűjtöttük és kiválogattuk, annyi volt, hogy a kezdőnek, fiatalnak minősített alkotók közéleti érdeklődést tanúsítsanak költészetükben... Akkor a manipuláltak csak mi, szerkesztők lehettünk, mert azt hittük, hogy a szerzők azt írták, amit hittek. (Szerencsére a legjelentősebbek harminc éven át be is bizonyították, hogy ez így van.)”

A *Tűz-tánc* korszerű, modern szocializmusképpel lepte meg a hazai versolvasókat. Az 1957-es év legjelentősebb irodalmi eseménye Federico García Lorca verseinek első reprezentáns, magyar kiadása volt. Garda Lorca, az éppen hatni kezdő Bertolt Brecht is benne él a *Tűz-tánc* verseiben.

K. után a legjobb olvasóm apám volt, aki azelőtt sohasem olvasott verseket. Anyagbeszerzőként dolgozott akkoriban, a legkülönfélébb üzletekben büszkélkedett írásaimmal.

Egyszer az Abbáziában egyedül találtam, mialatt három ismerőse két asztallal arrébb üldögélt. – Összevesztem velük, reakciósak – közölte apám. Kiderült, hogy nekik is a *Tűz-tánc* dicsekedett. – A fiad karrierista! – mondta az egyik öregúr, s erre dühödt vita robbant ki köztük, ezért ült apám tízméternyire három idős ismerősétől. – Jegyezd meg, ha egy zsidó hülye, akkor nagyon hülye, ezt mondtam nekik is.

Apámnak teljesen igaza volt, a *Tűz-tánc*hoz tartozás már akkor sem jelentett karriert. A kultúrpolitika igen gyorsan felismerte, hogy ezek a szerzők kellemetlen emberek, nagyon is ragaszkodnak saját igazukhoz. Előre szaladva az időben: a vádaskodók nézték volna meg vádjaik hangoztatása előtt Ladányi csemői házát (nem a rendbe hozottat, amelyen az emléktábla áll, hanem az eredetit), amelynek egyik falát papundeklivel igyekezett befoltozni. Élete utolsó két évében egyetlen vezető irodalmi lap sem közölte verseit; a kellemetlenek között ő volt a legkellemetlenebb.

K. irigyelte Ladányit a haláláért. Azt mondta, hogy Ladányi nemcsak azt tudta, hogyan kell élni, de azt is tudta, hogyan kell meghalni, akárcsak költészetünk legnagyobbjai. Tökéleteset alkotott, és utolsó, rövid verseivel a legnagyobbakkal került egy sorba. Elragadtatva idézte:

*Nem a Takar ékpénztár
adósa Ön, hanem
Robespierre-é*

és Marx Károlyé.

Külön szerette Ladányiban a tömörséget. A hosszú verseket kedvetlenül fogadta, és irtózott az elmondhatatlan verstől. Verset mondani sohasem hallottam. Akik negyvenöt után színésznőként és előadó-művésznőként ismerték meg, egyöntetűen arra emlékeztek, hogy alig akadt e pályán hozzá hasonlítható tehetség. A színésznőből valami kétségkívül végig megmaradt benne, de ez engem kifejezetten zavart, hamisnak éreztem ilyenkor a hanghordozását, bántónak a gesztikulálását. Persze én már nem a közvetlenül 1945 utáni K.-t láttam, hanem egy dühös, vagdalkozó, idegeit konyakokkal nyugtató nőt. Csakhogy ennek a nőnek majdnem mindig igaza volt, s ez elfeledtette azt, hogy tartottam tőle, féltém a véleményétől.

Legutoljára József Attila-tanulmányom egyik részlete miatt elégedetlenkedett velem. A *Mondd, mit érlel* utolsó szakaszáról írtam benne, a kérdőjelről és a felkiáltójelről. Azt fejtegettem, hogy a kettő csak együtt érvényes. – Igen, de a kérdőjel csak az ő saját életére vonatkozik, csak azt kérdőjelezte meg – mondta K. –, nem pedig a proletár utókort, ahogyan te képzeled. József Attilát még nem érted igazán, de vigasztaljon, hogy mások ugyanígy vannak vele – azzal félretolta József Attila-tanulmányomat, amelyet előzőleg többször is kiválóan nevezett. – A kubai barátod, aki azt a rajzot készítette, ő tudta, hogy miből lesz a cserebogár – fejezte be szokásos módján, váratlanul, valami olyannal, amire a legkevésbé számítottam.

Kubai barátom, akiről K. beszélt, Fayad Jamís költő, festő, műfordító volt. 1963-ban Havannában ismertem meg, de már előzőleg, még Pesten kezembe került József Attila-füzete hat József Attila-vers kitűnő spanyol változatával.

1957-ben József Attila volt a lobogónk. Ráakadtam egy antikváriumban a Cserépfalvi-féle József Attila-összesre. Kubába is azt vittem magammal; abból magyaráztam Fayad Jamísnek a verseket, és nevetve mutattam neki a cenzúra kikényszerítette javítást a *Nyárban*: „kék, tünde fénnel fönn a tél”, nem sejtve, hogy a két évtized múlva megjelenő kritikai kiadás az egykori cenzúrával ért majd egyet. Máig ezt a kötetet veszem elő, ha egy József Attila-verset újraolvasok.

Nyelvészeti dolgozatot írtam József Attila és Illyés jelzőinek különbözőségéről. Kimutattam, hogy Illyés három legkedveltebb jelzője a *vad*, *vén*, *hű*, utánuk pedig a *kis ország* jelzős szerkezet következik. – Ez zseniális – mondta írásomról K., és évtizedek múlva is azzal bosszantott, hogy minden későbbi tanulmányomat ehhez a fiatalkori nyelvészeti dolgozatomhoz hasonlította: – Jellemző módon a legjobb munkádat elvesztetted.

Fayad Jamís József Attilát franciául ismerte meg Párizsban, ahová az ötvenes évek első felében menekült a havannai nyomor és kilátástalanság elől. Huszonnégy éves volt, apja arab, anyja mexikói. Egy verseskönyve jelent meg, Kubában a legjelentősebb irodalmárok ígéretes tehetségként tartották számon, a világhírű José Lezárná Lima féloldalas dedikációkkal ajándékozta neki könyveit. De ő úgy érzi, az ötvenes évek Havannájában csak elpusztulni lehet, s inkább az emigrációt választja, alkalmi munkákból tengődik Párizsban, híres francia festők névtelen négere lesz. Robison Crusoe ő Párizsban, a rettenetes és gyönyörű városban, akárcsak három évtizeddel azelőtt a fiatal József Attila. „Fű testvére, gyűlölsz?” – kérdezi egyik párizsi versében, mintha a fiatal József Attila versét ismételné meg: „Friss záporokkal szivárogy a földbe.”

Délutánokon át magyaráztam neki József Attila képeit. Voltaképpen akkor tanultam meg spanyolul, hiába voltam már spanyol tanár, az egyetem öt éve alatt alig tanultam valamit.

Ülünk a vedadói kollégium verandáján, kezemben a József Attila-kötet, a földön

egy szótár. A kollégiumban lengyel, bolgár, cseh, német, magyar ösztöndíjasokat szállásoltak el. Az albánok, a románok kínaiakkal, koreaiakkal, vietnamiakkal laktak együtt egy másik kollégiumban, Miramarban. A szovjeteknek külön szálláshelyük volt.

Lett egy jó barátom, a bolgár Elenko. Regényt írt, és lelkesen hallgatta verseim rögtönzött spanyol fordítását. Ő volt a prózaíró, én a költő, semmi okunk sem volt egymásra féltékenykedni, nem fukarkodtunk hát a dicséretekben, amikor műveinkről véleményt cseréltünk. Egymás művein kívül csak egy költő számíthatott dicséretünkre: Nicolás Guillén.

Guillénnel először 1958-ban Budapesten találkoztam. Őmiatta lettem spanyol szakos egyetemi hallgató, anélkül hogy egy szót tudtam volna spanyolul. Verseit Gáspár Endre zseniális (ez a legpontosabb jelző ezúttal) fordításaiból ismertem meg. Írtam Guillénnek egy levelet Párizsba, teli nyelvtani hibákkal, és a levélben Latin-Amerika legnagyobb élő költőjének neveztem; ebben egyébként igazam volt. Éppen kiutasították Párizsból, haza nem mehetett, hiszen ott Batista volt az úr, igaz, már nem sokáig. Egy év múlva Guillén otthon volt, ő lett a Kubai írószövetség elnöke, akit a taxisofőrök éppen úgy Kuba nemzeti költőjének neveztek, mint az egyetemi tanárok.

Első találkozásunkkor Fayad Jamís a *Nemzett József Áron* spanyol fordítását írta le nekem egy borítékra, amelyben rajzokat vitt valahová. Olyan volt ez a vers spanyolul, mintha a fiatal Nicolas Guillén írta volna, a havannai lumpenek világát megszólaltató költő, aki perzselő ritmusú *szónjaival* elbűvölte a világot 1930-ban, és negyedszázad múlva meghódított egy versíró kamaszt, aki magyarul olvasta verseit, egy vékony kis füzetben, és semmit sem tudott Kubáról, fogalma sem volt arról, hogy van egy Sierra Maestra nevű hegység (földrajzból mindig gyenge volt), ahol egy szakállas ügyvéd vezetésével lázadók harcolnak a véres kezű diktátor ellen; minderről semmit sem tudott, csak elbűvölve ismételte:

*Jenki matróz volt a kerge,
aki azt az istenverte
kezét tegnap rám emelte
odalenn a kikötőben,
ott bizony.
El is vitték lepedőben,
el bizony.
El is vitték lepedőben,
így járta meg az a kerge,
aki lenn a kikötőben
kezét tegnap rám emelte,
úgy bizony!*

A rajz, amiről K. beszélt, jóval később készült, Pesten, Fayad Jamís első itteni útján. Az akkor már világhírű festő és költő egy kubai teherhajón érkezett Európába, aztán vonaton Budapestre. Nem hívta és nem küldte hivatalosan senki, ő akart eljönni, így került a teherhajóra. Magyarország számára József Attila volt.

Magam mellé teszem a rajzot: Címe: *Üdvözet Budapestnek*. A Lánchíd és a Gellérthegy látható rajta, de a Gellérthegyen nem a Szabadság-szobor áll, hanem egy karcsú, nyúlánk emlékmű, rajta zászló lobog, a zászlón felirat: *József Attila*, így, kubaiasan, mintha egy kortárs latin-amerikai költő volna. Balra egy másik emlékmű, egy torony, amelyből szuronyos puska nő ki, a szuronyos puska pedig sarló és kalapácsban végződik. Jobbra egy óriási luftballon, macska mászik rajta. Lejjebb egy kisebb luftballon, oldalt a felirat: *Casa de Andrés Simor – Simor András lakása*.

– Ezt nem közölhetjük – mondta a *Nagyvilág* egyik rovatvezetője –, József Attila neve a szovjet emlékmű helyén, ez közölhetetlen.

Arról, hogy a sarló és kalapács egy szuronyos puskából nő ki, már nem is mondott semmit, lehangoltan legyintett, és visszaadta a publikálásra felkínált rajzot.

Két évtized múlva beszéltünk ismét erről a rajzról Havannában. Fayad Jamís halálos beteg volt, nyirokmirigyákkal kezelték. Nem tudta, hogy meg fog halni, bízott az orvosokban, akik megígérték neki, hogy új ember lesz. Azt mondta, hogy szívesen fordítana még néhány József Attila-verset. (Fayad Jamís József Attila-kötete 1966-ban jelent meg a Corvinánál, és ezzel a kötetel vette kezdetét József Attila spanyolországi és latin-amerikai diadalútja, noha a hazai kiadásból Kubába csak pár száz példány jutott ki; idehaza árulták antikváriumokban 40 forintért, amíg a Pesten tanuló latin-amerikai diákok fel nem vásárolták), szóval ezt a kötetet szerette volna kiegészíteni a kubai kiadás számára, amelynek érdekében akkor még senki sem buzgólkodott. Azt mondta, örülne, ha a címlapra a Pesten készült rajz kerülhetne.

Ennek a rajznak a történetét mondtam el K.-nak. Ő rábeszélte, írjam meg, olyan történet ez, amely megér egy misét. Meg is írtam az *Új Fórum* számára, de tévedésből az írás a rajz helyett az én fényképpel jelent meg. A lapot K.-nak már nem mutathattam meg, de szinte hallom a hangját, amikor azt mondja: – Nem baj, én ezt a történetet veled szeretem, arról nem is beszélve, hogy kevés fotogénabb embert ismerek. A rajz pedig majd odakerül, ahová kubai barátod szánta, a kubai kiadású József Attila-kötetre. Talán ott többet értenek belőle, mint itt.

K. el volt ragadtatva nyelvészeti dolgozatomtól; csakhogy egyetemi éveim alatt egyáltalán nem filozkodtam, könyvtárba is alig jártam.

Feljártam viszont barátommal Sándor Kálmánhoz, a Szabadság-hegyre. Tüdőasztmája volt, lélegeztető készüléket használt. Amikor beléptünk, barátomra rivallt: – Minek írsz le olyat, hogy fertőző, rákos góc? A rák nem fertőz. Az író a legapróbb részletben se árulja el tudatlanságát.

Nem volt jó véleménnyel az írókról. Engem később a tanárságért kifejezetten becsült, és óvakodtam bevallani neki, hogy orosz-olasz-spanyol tanár létemre (az iskolában az első két nyelv oktatásával is megbíztak, ez volt az állás betöltésének feltétele), sem olaszul, sem oroszul nem tudok. Egyszer így mutatott be egy ismeretlennek, akiről máig annyit tudok csak, hogy „valami író”: – Ez előtt az úr előtt három nyelven sem követhet el hazaárulást, mert nemcsak költő, hanem tanár is.

Szerényen hallgattam, én jól tudtam, hogy a három nyelv mekkora túlzás.

Sándor Kálmán könyvei közül sem ismertem mindegyiket, életművét halála után olvastam végig, amikor novelláit sajtó alá rendeztem. Felesége, Thury Zsuzsa, aki magyar író nő léte tüneményesen szép volt, ráterített egy pokrócot az asztalra, amelyen dolgoztam, hogy a régi lapkivágások, papírtörmelékek ne csináljanak túlságosan nagy rendetlenséget: – Ezzel a pokróccal jött meg Dachauból, az amerikaiaktól kapta a rehabilitációs kórházban. Két papírbörönddel érkezett, semmije se volt.

Nézem Gottfried Keller német nyelvű novelláskötetét, amelybe Sándor Kálmán 1945. november n-én, Dachauban azt írta: „Már az enyém a toll!” – és aláírta a felkiáltó mondatot.

Egyszerre hatottak rám írásai és a szabadság-hegyi beszélgetések. Fölfedeztem egy antikváriumban azt a regényét, amely a két világháború között meg is jelent. A kielégítetlen nemiség, a perverzítésba tévedő szexualitás regénye volt, ma megint divatos könyv lehetne. Amikor szóba hoztam neki, ennyit mondott: – Az a könyv egy becsstelen író regénye, aki írt egy jó könyvet, amit nem adtak ki, és erre írt egy rosszat,

amit azután ki is adtak.

Ülünk a kórházi szobában, ő az oxigénpalackból oxigént szív, én pedig a látogatók számára őrzött féldecis cseresznyepálinkás üvegcset szopogatom. Ez volt az én igazi egyetemem. Diákkoromban gyakran megtörtént velem, hogy kedvenc tanárom magyarázata közben eltűnt a körülöttem levő világ, mintha csak ketten léteztünk volna, ő, aki beszél, és én, aki hallgatom. Így éreztem a szabadság-hegyi szanatóriumi szobában is. Egy magas, sovány, fürdőköpenyes, pipás férfi beszélt, és nem létezett rajta kívül senki más.

Szemérmes volt. – Beletettem egy régi elbeszélést az új kötetbe, hadd legyen valami, amit majd kedvelnek a kritikusok – mondta.

Két évtized múlva, első feleségével, József Attila Lucájával beszélgetve értettem meg, hogy ötöle búcsúzott el ezzel a novellával kései, utolsó szerelmi vallomásként.

– A fekete nőket szerette – mondta K. –, a szerkesztőségben egyszer azt mondta nekem, hogy az olyanok, mint én, vonzották világéletében.

Egyik alkalommal éppen aznap érkeztem a szanatóriumba, amikor levelet kapott szovjet fordítójától, aki a három kötetre tervezett regényciklus folytatása után érdeklődött: – Ez most nem aktuális – mondta szűkszavúan. Később még hozzátette: – Az emberiség története során annyi érték ment már veszendőbe, hogy kár eltúlozni annak a jelentőségét, ami itt belém fullad.

Oxigén után kapkodva, irtózatosságnal szenvedve nap nap után, úgy tett, mintha nem érdekelné saját sorsa, írói terveinek megvalósíthatatlansága. Nyilván gyötörte magát, szemrehányásokat tett magának a meg nem írt művekért, de hallgatott erről ifjú tisztelői előtt.

Beléptünk a szanatóriumi szobába, némi elfogódottsággal. A nagybeteg pedig minden elfogódottság nélkül veszekedni kezdett velünk. – Micsoda hülyeség az, hogy a traktor benzingőzt hagyott maga után? A traktor nyersolajjal működik. Minden traktorvezető rossz írónak fog tartani, és igazuk lesz!

Öt perc múlva aztán hozzátette: – Egyébként jó írás volt.

Elmondott egyszer egy történetet: – Egy alföldi faluban megvadult a bika. A faluban állomásozó királyi huszárezred ingben-gatyában a Tiszába menekült előle. „El kell küldeni az Erzsikéért” – tanácsolta a bíró. Megjött a tízéves Erzsiké. „No ne izélj má” – mondta a bikának, azzal elvezette onnan.

Halála után előkerült néhány füzetlap, leíratta a történetet betegtársával, akinek a falujában *anno dacumal* 1930-ban lejátszódott. Olyan kedvvel mesélte, hogy biztosra vettem, elbeszélés lesz belőle.

Azt, hogy bármelyik nap meghalhat, nem vettem tudomásul. Emlékszem, K. azt mondta: – Ne menjetek fel hárman egyszerre hozzá, mert még azt hiszi, hogy búcsúzni mentetek.

Ennek ellenére mégsem fogtam fel igazán, milyen kevés idő van hátra életéből. Talán azért sem, mert ő maga asztmájáról, állapotáról egy szót sem szólt, hallgatott testi szenvedéseiről. Egyszer kiküldött a szobából, mialatt vacsorázott: – Ahogyan én nyelek, ahhoz nem kell közönség! – aztán vacsora után folytattuk a félbehagyott beszélgetést.

Kubai utam előtt láttam utoljára.

– Hol van ma a világon baloldali irodalom? – kérdezte, majd a *Kortársban* megjelent, anyámról szóló verset dicsérte. Ez volt a búcsúbeszélgetésünk.

– Milyen sovány, mintha a saját csontváza volna – mondta temetésén fontoskodva az egyik irodalomtörténész, akit Sándor Kálmán még az átlagosnál is jobban utált.

Örültem Sándor Kálmán jó véleményének, de bármit írtam, igazán csak az érdekelt, hogy K. hogyan vélekedik róla. Az ő véleménye hitelesítette a verset. Ez fontosabb volt a megjelenésnél is, amihez egyébként semmi köze sem volt, a versrovat dolgaival nem foglalkozott.

Kritikákat kezdtem írni, elég felületesen, fölfedeztem például Anna Segherst, és megdicsértem, hogy milyen tehetséges író, K. nevetett, és saját magának tett szemrehányást, azt mondta, hogy ő választotta ki rosszul a könyvet, mással kellett volna íratnia róla.

Elképesztően értett ahhoz is, hogy egy írójelöltet ne csupán a teljesítményéből ítéljen meg, hanem a lehetőségeiből. Felületességem dacára meg volt győződve, hogy filozoftermészlet vagyok, és ebben is neki lett igaza.

Egyetemi éveim alatt általános és középiskolai jótanulóságomat pihentem ki a semmittevással, a vizsgákra való gyors felkészüléssel. A gyerekkori jótanulóság önmagamra kényszerített, önkéntes buzgalomból fakadt, úgy éreztem, hogy mindent mindenkinél jobban kell tudnom, mert ha valamit valaki jobban tud, mint én, abból nagy baj lehet. Nem akadt olyan rossz tanuló, aki annyira tartott volna a másnaptól, mint én. Tulajdonképpen gyorsan tanultam, de sohasem hittem el, hogy tudom a megtanult anyagot. Újra meg újra tanultam, már-már biflázva, pedig erre semmi szükségem sem volt. Amikor már mindennel végeztem, rettegni kezdtem, hogy megfeledkezem valamilyen feladatról. A feladatteljesítés kényszerré vált bennem. Előre tanultam, mert bebeszéltem magamnak, hogy már annál az anyagrésznél tartunk, pótfeladatokat találtam ki, és meggyőztem magam arról, hogy csakis a feladott napi munkát végzem el.

Iskolai életem legkellemetlenebb pillanatát is a mániákus jótanulóságnak köszönhetem.

Számtandolgozatot írunk az ötödik órában. Az utolsó feladattal kínlódom, egyre reménytelenebből. Az óramutató veszedelmesen közeledik a dolgozat és az aznapi tanítás utolsó percéhez. Osztok, szorzók, összeadok, mialatt valami furcsa kábulat vesz rajtam erőt. Tudom, hogy csinálnom kéne valamit, de a példa fogva tart. A csengőszóval egy időben magömlésem támadt, egész testem reszketett. – Mi van veled? – kérdezte padtársam, és én szűkültem a félelemtől, hogy észreveszi, mi történt, de szerencsére nem vette észre.

K. tökéletesen értette ezt a kötelességteljesítő-mániát. Azt mondta, hogy az egyetemet ő is így végezte el; vörös diplomát szerzett, minden vizsgát, kollokviumot jelesre tett le. Képtelen volt arra, hogy egy könyvet átlapozzon, hiába tudott róla mindent már a huszadik oldalnál, végigolvasta az ötvenes években éppúgy, mint a nyolcvanasokban, hogy aztán egy másfél oldalas, vagy még rövidebb lektori jelentést írjon róla. Ezt nem tartotta jó tulajdonságnak, azt mondta, hogy ő mindent túlkomplikál, de ezen már nem tud változtatni.

Kézirataimról jegyzeteket készített, oldalszámmal, saját magának, és aztán előszóban elemzett, magyarázott. A jegyzetek semmitmondóak voltak, a magyarázat viszont tökéletes.

Legutolsó jegyzeteit *Kis magyar verstörténet* című könyvemről írta; nem őriztem meg őket. K.-t nem lehet jegyzeteiből felidézni.

– Kevesebbe kerülök neked – mondja most a presszóban. – Amióta nem vagyok, konyakot se iszom, ez a dologban a legkellemetlenebb. Látom, ugyanúgy ülsz le, mint annak idején, szemben a kijáráttal, ez megnyugtató. Persze én jobban örülnék, ha nem foglalnád el az én helyemet, de az ember visszajáró lélekként ne legyen túl követelődző.

Mindig ingerkedve beszélt, mert nagyon is nő volt, gyűlölte életkorát, és elragadtatva idézett egy orvost, aki azt mondta: „Meghalni szabad, de megöregedni nem.”

Most így folytatja: – Nehogy a tanulmánykötetedről magyarázz nekem! Tudom, ezúttal nem olvastam végig a kéziratot. Megszöktem belőle az egyébként kiváló Fazekas Mihálynál, akinek a hexameterait te ugyancsak kiválóan elemzed, de ne haragudj, nem volt türelmem hozzá. Én belátom, sőt, azt gondolom, hogy nagyon is helyes, ha egy költő hexameterekkel foglalkozik, mialatt Minden, úgy ahogyan Ady írta, ha még nem felejtetted el, hogy ki volt ő, szóval mialatt Minden széttörik, és te voltaképpen túteljesíted az abnormát, de nekem elegendő volt, már ne is haragudj, de belőled is.

Azt hiszem, mindenből és mindannyiunkból elege volt. Tüntetni akart, és már csak a halálával tudott tüntetni. Halála időpontját ő választotta ki, ezzel tett pontot élete után.

Szeretném itt tartani, de feláll, és ha ő egyszer felállt, nem ült vissza többé. – Ne feledkezz meg arról, hogy öt kis konyakot ittál, ötöt, és nem hatot, ahogyan a pincér számlázni fogja.

Kifizetem a hat kis konyakot. Bizonyára bosszúságot okozok neki, de sohasem szoktam reklamálni, ha becsapnak. – Még reklamálni se vagy képes, jól nézek ki veled – mondta a presszóajtóból visszanézve.

1964-ben Kubából hazatérve, nyugtalanító irodalmi viszonyok fogadtak. Odakint nem éreztem, hogy a helyzet mennyire romlik egy olyan baloldali elkötelezettségű író számára, mint amilyen én vagyok. Egy évig verseim publikálásával apám foglalkozott. – Miskolcon már veszik! – mondta K.-nak, aki ettől a mondatától el volt ragadtatva, évekig ismételte, és azt is hozzátette: – Ha olyan okos lennél, mint az apád, kevesebb bajom volna veled.

K. ekkor már nem dolgozott az *Élet és Irodalom*nál. Bölöni György halála után – ha nem is rögtön, de azért elég sietve – áthelyezték az Irodalomtörténeti Intézetbe. 1965-ben az Intézet igazgatója, valósággal a padló alá bújva szégyenében, közölte velem, hogy felső utasításra fel kell mondania neki.

1966-ban a KEB (Központi Ellenőrző Bizottság) maga elé hívatta, és kizárták a pártból. Főleg a fiatal költőkre, írókra gyakorolt hatásával elégedetlenkedtek, noha nagyon is óvakodtak attól, hogy bármit is politikai vád formájában fogalmazzanak meg. Az indoklás mindössze annyit tartalmazott, hogy nem mutatott megbánást, és hogy nem volt a párttal szemben őszinte.

K.-ról minden lepergett, saját sorsa igen kevésbé érdekelte. – Miért vágsz olyan gyászos képet? – kérdezte tőlem, amikor a kizárást követő napon találkoztunk, azzal új verseim iránt érdeklődött, és olvasni kezdte a kéziratokat. Sem a kizárásról, sem helyzetéről nem volt hajlandó beszélgetni. Fordításokból, lektorálásokból élt, szócikkeket írt a *Világirodalmi Lexikon*ba, majd két év múlva a Magvetőhöz került lektornak.

Reménytelen küzdelembe kezdtem, hogy kubai költői antológiát adassak ki. – Nem tervezünk kínai antológiát – közölte velem az Európa Könyvkiadó egyik illetékese, majd saját maga is zavartan javította ki a sajátos nyelvbortlást. A latin-amerikai gerillamozgalmakat támogató, számos latin-amerikai kommunista párttal szenvedélyes vitát folytató Kubával szembeni hűvösen udvarias hazai politika meghatározta a kubai versfordítások sorsát is; fordításaim negyedszázad múlva jelentek meg a *Krónika a jövőnek* című nagy gyűjteményben. Apám, aki 1963-ban éppen úgy házalt

fordításaimmal, mint verseimmel, fel volt háborodva, hogy a „kubai fordításokat sehol sem veszik”, habár tökéletesen értette azt is, hogy miért nem veszik őket. Még Nicolás Guillén verseinek újbóli kiadása is tizenegy évig húzódott, az az apróság, hogy a század egyik legnagyobb lírikusáról van szó, senkit sem érdekelt. – Legalább arról szoknál le, hogy mindenben csodálkozol! – mondta K., aki velem ellentétben semmin sem csodálkozott, viszont folyamatosan dühöngött, talán még szenvedélyesebben, mint azelőtt, mintha a helyzet romlására egyetlen fegyverével, haragjával akart volna felelni.

Kubából hazatérve továbbra is az ottani világ légkörében éltem, a latin-amerikai gerillamozgalmak híreit böngésztem a Havannából érkező lapokban, folyóiratokban. Harmadik verseskönyvem címe is árulkodó: *Partizánerdő*.

Ide másolok belőle egy jellegzetes verset:

Guillermo Lobatón Milles

*neveddel akarom ezt a papírt teleírni
Guillermo
Lobatón
Millés
sorbonne-i tanárjelölt leipzigai növendék
mit láttál Európa könyvtáraiban
Limádra eső hullott akár egy szomorú Vallejo-versben
Párizsban az Emberi Költeményekről vitáztál
de tudtad
nem költeményre várnak a perui parasztok
Guillermo Lobatón Milles
tanszéked ezért lett
Peru hegye diákjaid pedig a partizánok
nem készítettél bibliográfiát Túpac Amaru harcáról
Túpac Amaru harcát kezdted újra
nem ismerik nevedet Budapesten
szégyellem magam érte
és neveddel akarom ezt a papírt teleírni
eltemetetlen holt
élőknél élőbb
Guillermo Lobatón Milles
Guillermo*

A versben mintha azt is elfelejtettem volna, hogy Budapesten írom, magyar költőként. A perui költőóriást, César Vallejót akkor még nálunk nem ismerték, kötete később jelent meg; korszakalkotó lírája máig visszhangtalan maradt, észre sem vették. Túpac Amaruról, a perui indiánfelkelés vezérééről is később írtak tudományos művet, neve ma is csak a hispanisták számára mond valamit.

Apám utolsó, betegsége előtti feljegyzéseiben azt írta: „Egyik vevőm révén jó kapcsolataim támadtak Argentínával. Kapacitált, hogy menjünk ki oda, mert itt már nem sokáig lehetek üzletember. Tulajdonképpen sejtettem, hogy igaza van, de nem akartam tudomásul venni, mert az üzlet remekül ment. Ha kimegyek Argentínába, akkor Andris talán ma latin-amerikai költő volna. 1946-ban Argentínában én milliomos lettem volna! Hogy jobb lett volna-e, azt nem tudom, mert ott sok disznóság történt, és történik ma is.”

Apám nem ment ki Argentínába, és én nem lettem latin-amerikai költő. Hiába bővült el a perui gerillavezér neve, amely spanyolul úgy hangzik, mintha egy régi

románc nyolc szótagos verssora volna, ezt a magyar olvasó nem hallja, és nem is kell hallania. Más kérdés az, hogy szenvedélyesen protestáltam a Harmadik Világ, legfőképpen a latin-amerikai forradalmi mozgalmak nevében a hazai álszocializmus hazugságai ellen. K. ezzel egyetértett, sokszor elmondta nekem, mennyire becsüli bennem azt a makacsságot, amely nem engedi, hogy polgári költészetet műveljek, pedig eredendően lehettem volna sikeres, megbecsült polgári költő is, hiszen Tóth Árpád volt első mesterem, az ő verseit utánoztam.

De a *Partizánerdővel* mégsem volt elégedett. Nehéz felidézmem szavait, mert nem elemezte a megjelent könyvet, habár újra végigolvasta a jól ismert verseket, de az utólagos elemzést fölöslegesnek tartotta, mindig a folytatás érdekelte. Két mondatára viszont pontosan emlékszem: „Egy gátlásos és lúdtalpas zsidó ne írjon úgy, mintha perui indiánok dédunokája volna, mert abból semmi sem lesz. Nekem te hiányzol ezekből a versekből, ez az egyetlen bajom velük.”

Ebben megint teljesen igaza volt.

Latin-amerikai íróbarátaim a bőrüket vitték a vásárra, halálbrigádok fenyegették őket, emigrációba kényszerültek. Én megtűrt, elszigetelt baloldali író voltam Budapesten. A két helyzet semmiképpen sem azonosítható. Másféle bátorság kell a fizikai veszélyezettség, és másféle az írói elnyomottság vállalásához.

Helyzetem pontatlan megítélése volt a legfőbb akadály annak, hogy verseim hőse legyek. Önmagam hiteles felidézése helyett deklarációk indái tekeröztek a verssorokra. K. elszántan irtotta őket, mintha utat vágna az őserdőben. Azt mondta: – Meg fogod találni magad, és ebben a keresésben számíthatsz rám, még saját magadnál is jobban.

Önmagam megkeresését a tanárság is megkönnyítette. Életem legszerencsésebb döntése, hogy tanár úr lett belőlem. A tanteremben az első perctől kezdve otthon éreztem magam, holott csak azért lettem tanár, mert már más nem akartam lenni. Félttem a tanárságtól; mi lesz, ha megöli bennem a költőt? Egyik tanáromra gondoltam, aki fiatalon tehetséges költő volt, aztán abbahagyta a versírást. Egyszer egy Szabó Lőrinc-kötetett mutatott nekem: „Boros Ferenc költő kollégámnak, szeretettel” – így szólt a dedikáció. Keserves dolog lehet középiskolai irodalmárrá szürkülni – ez járt a fejemben, de végül mégis a tanárság mellett döntöttem, noha rábeszéltek, hogy legyek diplomata. Behívtak a brazil követségre. Aznap délután hosszan magyarázkodtam szerelmemnek, aki unottan hallgatott. – Nem akarok diplomata lenni, a protokoll meg a reprezentáció nem nekem való. Idegességemben a kockacukor helyett a papírját dobtam bele a kávéba. Szerelmem egykedvűen nézte a kávéban úszkáló papirost, és teljesen egyetértett velem: – Jobban teszed, ha nem leszel diplomata.

A Kubából hazatért fiatal tanár Guevara romantikáját hozta magával. Egyik ismerősömnek még hatvanháromban elküldtem levelezőlapon levő fényképét, sajátos megjegyzéssel üdvözlés helyett. Ideírom ismerősöm szavait, hazaérkezésem után mondta, baráti társaságban: „Egy évig Kubában van, levelet nem ír, aztán elküldi valami szakállas fickó képét, s annyit ír a levelezőlap hátoldalára, hogy az ott látható úriember a legnagyobb latin-amerikai marxista forradalmár.” A mondat így hangzott el, idehaza akkor még nem ismerték Guevara nevét, Budapesten ő még nem volt *Che*.

A nevét három év múlva írják majd a budapesti fiatalok – köztük tanítványaim is – a házfalakra, ahonnan aztán a belügyminisztérium dolgozói levakartatják a veszedelmes nevet.

Tanítványaimmal *Tükör* címmel iskolaújságot szerkesztettem. Két diákírást idézek belőle. A minta Karinthytól való.

Az egyik írás főhőse így beszélget kamasz önmagával:

– Nahát akkor számolj be! Mire jutottál? Elmentél Guevara után a bolíviai őserdőbe?

– Ugyan, ne gyerekeskedj! Itthon is van éppen elég dolgom. Fontos pozícióm, megbecsült helyem a vállalatnál. Nagyon jól be tudtam illeszkedni a társadalomba.

– Azt mondod, ne gyerekeskedjek. Nagyon jól tudom, és ezt te is tudad, harcolni a bolíviai őserdőben romantikus vágy. Nem is ez a lényeg. Ti nem beilleszkedni akartatok a társadalomba. Ti meg akartátok változtatni, előre akartátok üzni, nem beletelepedni. Megvalósítottad az igazságos lakáselosztást? Felszámoltad a korrupciót? Talán megszüntetted a nyugatimádatot?

A fiúnak idegesen megvonaglott a szája, és elhallgatott. Az idősebb megsemmisülten álldogált. Zavarát fölényeskedéssel próbálta leplezni:

– Miért játszod meg magad? Én is olvastam Karinthyt. Úgy vonsz felelősségre, mintha most léptél volna ki abból a novellából.

– Lehet, hogy én azonos vagyok Karinthy figurájával. De te nem. Mert Karinthy helyett felfedezték a repülőgépet, helyette eljutottak az Északi-sarkra. De senki sem számolta fel a korrupciót, senki sem számolta fel a nyugatimádatot.

A másik írás szerzője az iskolában találkozik tizenhét éves énjével:

A fiú kivörösödve üvöltött, szemmel láthatólag az igazáról akarta meggyőzni társait. Visszagondoltam rá, vagyis magamra, milyen is voltam. Szocialista öntudatról beszéltem, de dolgozni 28 nem szerettem. Nagy célokat tűztem ki magam elé, de semmit sem tudtam felmutatni.

Csengettek. A tanár kiment, a fiú odajött hozzám.

– Szervusz.

– Szervusz – mondtam.

– Ugye, te is azt mondod, amit a többiek, hogy nincs igazam?

– Tudom, hogy nincs igazad, sőt, azt is tudom, hogy üresség van a nagy szavak mögött.

– Te persze lehiggadtál!

– Persze. Huszonhat éves vagyok. Családom van.

– Nincsenek nagy szavak, nincs üresség.

– Nincsenek nagy szavak ...

– De az üresség megmaradt! – s mikor ezt mondta, szeme villámlott.

Talán mondhattam volna neki, hogy mit tud ő, és hogy nekem vannak élettapasztalataim, és hogy 'egyáltalában fogja be a száját, taknyos kölyök, de csak álltam ott teljesen bénán. Tizenhét éves koromban állandóan kétségbeestem, de valami mindig éltetett. Gyenge volt az akaraterőm – pontosabban szólva nem is volt –, de akadtak pillanatok, amelyek reménykeltőek voltak. És most? Huszonhat éves vagyok, és belefáradtam az önmagammal és másokkal való állandó viaskodásba.

Nem ismerem egykori tanítványaim későbbi sorsát. Az első írás szerzője a hetvenes évek elején disszidált, tudomásom szerint ma is Nyugaton él. A második írás szerzőjéről semmit sem tudok.

Azóta is gyakran eszembe jutnak. 1967 októberében két sápadt kamasz kérde tőlem az iskolafolyosón: – Tanár úr, lehet, hogy Guevarát valóban megölték?

Én apámtól hallottam először a hírt, reggel fölhívott telefonon, és annyit mondott: – Guevarát Bolíviában elfogták és megölték. Csak ezért hívtalak, szervusz – azzal szokása szerint, választ sem várva, letette a kagylót. – Nem igaz – mondtam pár nap múlva tanítványaimnak –, az öccse, Roberto is azt nyilatkozta, hogy közönséges hazugság az egész.

Ezt a folyosói jelenetet nem tudom elfelejteni. Talán hiánya teszi élővé. Tíz éve föltettem a falra az iskolában egy Guevara-plakátot dekorációként, és egyik tizenhét éves tanítványom azt kérdezte: – Ez meg kicsoda?

De nem kell Guevara-plakát ahhoz, hogy régi tanítványaim a múltból előjőjenek. Elég egy iskolai spanyol dolgozat is. Például az, amelyet a következő címmel írtam: *Huszonnégy éves vagyok*.

Idemácsolom az egyik dolgozat fordítását:

1986-ot írunk. Huszonnégy éves vagyok. Reggel fél hét van. Nemsokára fel kell kelniünk. Előbb én kelek fel, aztán a férjem. Megyek a fürdőszobába, aztán, mialatt a férjem fürdik, elkészítem a reggelit. Gyorsan megreggelizünk, felöltözünk, és hét órakor dolgozni indulunk. A munka fél nyolckor kezdődik. Van kocsink, azzal megyünk munkába. Mindketten a CHEMOLIMPEX nevű külkereskedelmi vállalatnál dolgozunk, jövő héten együtt utazunk Nyugat-Németországba, egy konferenciára, ezért most sok a munkánk. De azért együtt ebédelünk, egy órákor, az Abbáziában. Sült húst eszünk burgonyával, utána gyümölcsfagylaltot. Sört iszunk. Négyig dolgozunk, utána vásárolni megyünk. A Luxus Áruházba sietek, mert a barátnőm a múlt héten vett magának egy igen divatos és igen elegáns cipőt. Szerencsére van még belőle egy pár. Megveszem. Most hazamehetiünk. Otthon vacsorázunk. Szendvicset készíték. Nyolcra férjem szüleit várjuk. Pontosan érkeznek. Életünkről beszélgetünk. Este tízkor mennek el. Korán lefekszünk, holnap ismét dolgozni kell. Nyugodtan alszunk.

– A kamaszlány álma 1980-ban, félelmes – mondja a feleségem, amikor felolvasom neki a nyelvileg egyébként tökéletes dolgozatot.

De félek attól is, hogy a hatvanas évekbeli tanítványaim felemás képet őriznek rólam. Hiszen én is kétségbeesett voltam. Kiábrándult. Haragos. Ám velük beszélgetve mindig a kibontakozás lehetőségeiről szóltam. A Harmadik Világ népeinek harcáról, amely majd megújítja az európai szocializmust is. Kína roppant embertömegéről, amely nélkül nem lehet az emberiség történelmi útjának lehetőségeit megvitatni.

Nincsenek visszajáró tanítványaim. Utálok az érettségi banketteket és az osztálytalálkozókat, többnyire nem teszek eleget a meghívásoknak. De régi tanítványaimat nem ezért vesztettem el.

Inkább azért, mert nem voltam eléggé kétségbeesett. Nem voltam eléggé kiábrándult, sem eléggé haragos. Megnyugtattam őket, noha nem volt rá ok. S amikor a felnőttkor kezdete felhőivel eltakarta előlük a kamaszokban nyílt égboltot, elfelejtették Guevarát, Kubát, Vietnámot, Kína roppant embertömegét. A hazai valóságra nem készítettem fel őket, pedig ők a hazai világot akarták megváltoztatni. Szocializmust akartak – a szó marxi értelmében. S ezzel a kamaszábránddal tökéletesen magukra maradtak.

Magamra maradtam én is, csak hogy én egész tűrhetően elvagyok ezzel a magánnyal. Itt vannak velem latin-amerikai barátaim, élők és holtak, itt van velem a

múlt századból a vén Táncsics, és az e századiak, akiknek életét évekig tanulmányoztam: Korvin, Szamuely. De tanítványaim nincsenek velem, ők jóval bizonytalanabb emlékképpé lettek. És az a jelenet, amelyet ennek a résznek a végére írok, olyan, mintha meg sem történt volna.

1967-et írunk. Belépek a spanyolórára. Hatalmas felirat fogad: „Crear dos, tres, cuatro Viet-Nam.” Guevara jelszava a két, három, négy Vietnamról. Mellette egy bohóccá dekorált Hruscsov-kép, egy 1964-es újságból kivágva.

A gyerekek éberén figyelnek, jól tudják, hogy a látvány nem kedvem ellen való. Tanár úr maradok, levetetem a jelmondatot, a Hruscsov-kép a személtárába kerül. Elkezdődik a spanyolóra.

– Képzelve, tegnap itt voltak a belügytől. Egy Siqueiros nevű mexikói diák után érdeklődtek. Mit mondhattam volna nekik? – húz félre a kedves rajztanárnő, és elsuttogja, mi történt a művészettörténeti szakkör tegnapi előadása után.

– Goya nevű spanyolt nem kerestek? – kérdezem tünődve, mert ismerem a havi előadások témáit, a tanárnő aggódó tekintetere azonban elhallgatok, igaza van, ez nem tréfa, még ha valójában igen mulatságos is.

Keveset tudok arról, kik és hogyan érdeklődtek az iskola baloldali diákjai után a hatvanas években. Hol a kerületi KISZ funkcionáriusai tűntek fel az igazgatói iroda környékén, hol rosszul szabott, kék öltönyös, sötét nyakkendőes férfiak, ugyanolyanok, mint amilyeneket az író-olvasó találkozókra láttam, az utolsó sorban, szuszogva és meglehetősen unatkozó arckifejezéssel.

Egyszer én kísértem diákjainkat egy hivatalos KISZ-megmozdulásra, amely Amerika-ellenes nem hivatalos tüntetéssé alakult át. A gyerekek Ho Si Minht éltették, Nixont fújolták. Pillanatokon belül megjelent a rendőrség. Az egyik rendőr faggatni kezdte a gyerekeket, honnan jöttek. Odaléptem, bemutatkoztam, és megmondtam, hogy melyik iskolában dolgozom. Udvariasan megköszönte a felvilágosítást, és távozott, látható elégedettséggel. Ő nem tudta, amit én tudtam, hogy ezért az új adatért semmiféle dicséretben nem részesül, nem is új, hiszen engem mint baloldali, guevaristának titulált költőt már számon tartottak.

A Gyorskocsi utcába is mint költőt hívtak be. Egyik költő kollégám, aki akkor még baloldali ifjú volt, mondhatott valamit a közös író-olvasó találkozó utáni magánbeszélgetésen, s azért feljelentették; legalábbis erre következtettem a furcsa kihallgatásból.

Nem becsültek sokra, igen korlátolt nyomozó hallgatott ki. Ez volt a szerencsém. A szó fizikai értelmében sosem voltam bátor, diákkoromban kerültem a kamaszbirkózásokat, ma is félrehúzódok a részegek elől. Az élet nyers megnyilatkozásai riasztanak. Amikor egyik ismerősöm műtétje nyomait mutatta meg, a mellkasán végighúzó vágás láttán majdnem elájultam. Azóta is nevetve mondogatja: – Latin-Amerika? Forradalom? Hiszen még egy operáció látványától is majdnem elájult!

Ravasz sem vagyok, és ki tudja, milyen beszélgetésbe bonyolódok, ha a kihallgatásnak megadják a módját, ha elvtársnak titulálnak, ha irodalmárnak kijáró tisztelettel beszélnek velem. De másképp történt.

– Na, ki vele, tanár úr, milyen közös boltjuk volt? – csapott az asztalra a nyomozó.

Ettől a mondattól megvadultam. Tíz percen át, bármit is kérdezett tőlem, ugyanazt a mondatot ismételt: – Kérem, nem értem a bolt kifejezést.

Tíz perc múlva azt mondta: – Úgy értem, milyen közös tevékenységet folytattak?

Az ő érdeme, hogy a kihallgatáson a lehető legokosabban viselkedtem. Ha a *bolt* szó nem hangzik el, s ha nem üt az asztalra a *ki vele, tanár úr!* hatásosabbá tétele

érdekében, talán fecsegni kezdek, és olyat is mondok, amit költő kollégám ellen fordíthattak volna, akár szavaim kiforgatásával, akár naivitásomat kihasználva. Ám én ezek után előadásba kezdtem arról, hogyan vitattuk meg a kubai *szón* fordítási problémáit, majd áttértem a vietnami belső rímek magyarításának lehetőségeire. A nyomozó egyre álmosabb lett, végül feltűnő ásítózásba kezdett. Attól tartok, úgy döntött, hogy idiótával van dolga, akire hiába fecsérli az idejét. Már vége is szakadt volna a kihallgatásnak, amiről még jegyzőkönyvet sem vettek fel – talán a vietnami *ca dao* forma bonyolult rímelésének aprólékos magyarázata után döntött így –, amikor egy rutinkérdés különös pillanatot teremtett. – Min dolgozik most? – kérdezte.

– Szamuely Tibor életrajzán – feleltem.

Döbbsen meredt rám. A tekintete mintha azt mondta volna: – Mit keres ön itt? Miért önt hallgatom ki én? Mi történik itt?

De nem mondott semmit. Előzékenyen kikísért, és mielőtt utamra bocsátott volna, elnézést kért tőlem, hogy a kihallgatás elején udvariatlan volt. – Higgye el, tanár úr, ez sem könnyű munka – mondta fáradtan és teljesen őszintén, amikor a Gyorskocsi utcai kijáratnál kezét fogtunk.

A spanyol nyelvben van egy furcsa szó, a lefordíthatatlan *duende*. A szótár szerint különös szellemet jelent, amely benne él a dolgokban, és azokat átalakítani képes. García Lorca előadást is tartott róla, idézte a sokszor hallott mondatot: „ebben sok a *duende*”, és azt mondta róla, hogy minden művész csak a *duendével* folytatott harc árán képes feljebb lépni a saját tökéletességéhez vezető lépcső fokain, így mondta, spanyol pátosszal, és azt is hozzátette, hogy a *duende* felkutatásához nincs sem térkép, sem gyakorlat.

K. maga volt a *duende*. Nyugtalan és nyugtalanító, aki nem engedte, hogy gyilkos elégedettség legyen úrrá rajtam, amikor jókat írok. Ilyenkor még többet akart. – Mikor írsz végre a saját álmaid színvonalán? – kérdezte többször is.

Szerette az álmaimat. Kedvence egyik kubai álmom volt. 1972-ben álmodtam, a Nációnál hotelban, amelynek tengerre néző kertjében múlt századi ágyúk őrizték a hajdani amerikai-spanyol-kubai háború emlékét. A hotelban lakó szovjet technikusok külön teremben ebédeltek. Álomban egy csónakon eveztem feleségemmel a Karib-tengeren. Cápák üldöztek minket. Már éppen beértünk egy zárt parti öbölbe, ahol a cápák elmaradtak volna, amikor a tengerből egy hatalmas pincérnő emelkedett ki. – Ez a szovjet étterem! – mondta, és nem engedte, hogy a csónakot biztonságos vizekre evezzem.

K. rajongott ezért az álmomért, többször is emlegette, azt mondta, hogy ritkán hallott tömörebb összefoglalást a világhelyzetről. Ővele csak kétszer álmodtam. Mind a kétszer sírt, és arra is emlékszem, hogy ez megrendítőbb volt, mint amikor valóságosan sírt előttem. Álomban kiszolgáltatott volt, védtelen, mintha minden erő, harci kedv elszállt volna belőle. Amikor elmondtam neki, azt felelte: – Biztosan megvolt rá az okom. Töletek csak sírni támad kedve az embernek.

Most azt kérdezi: – Tulajdonképpen mért akarsz velem továbbra is beszélgetni, hiszen azt, hogy jól írsz-e, vagy rosszat, más is meg tudja mondani neked, és végül rájössz te magad is.

Megint igaza van, de ezúttal nincs egészen igaza. Egyvalamit csak tőle kaptam, és ezt már senki mástól nem kapom meg soha többé. Az írás közben érzett izgalmat, hogy van valami megmutatnivaló. Hogy van egyvalaki, akinek fontos az, hogy írok-e, vagy nem írok. Ezt senki mástól nem kaphatom meg.

Készült 500 példányban

**Ez a
34
példány**

ISBN 963-400-420-2

Felelős kiadó: a szerző

Felelős szerkesztő: Tabák András

**910125 Tótfalusi Tannyomda
Felelős vezető: Nagy Lajos igazgató**

Terjeszti: a TÉKA Könyvértékesítő Vállalat
